

ІОАНИКИЙ БАЗИЛОВИЧ (1742-1821) – ОСНОВОПОЛОЖНИК ЗАКАРПАТСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У кінці XVIII ст. на Закарпатті вже визріли всі умови для появи праць з історії краю. Перша з них вийшла з під пера І.Базилівича. Він народився в с.Гливице (тепер Словаччина) в 1742 р. Освіту здобув у навчальних закладах Ужгорода і Кошице. Педагогічну діяльність розпочав у Повчанському монастирі де викладав філософію і теологію, а потім упродовж 38 років був протоігуменом Мукачівського монастиря, де і помер 180 років тому.¹

Тут він розгорнув велику роботу по впорядкуванню бібліотеки, основи якої заклад єпископ А.Бачинський, вивчає матеріали єпархіального архіву, веде наукову роботу. Він написав кілька літургійних творів, однак опублікований був тільки один із них.² Інші твори, зокрема "Правила и установления монашеская", які були затверджені єпископом А.Бачинським 30 липня 1777 р., "Беседа или слово ко братии отцем Иоаникием Базилевичем, глаголющее о достоинстве иноков...", написані слов'янською мовою, так і залишилися в рукопису.³ В них І.Базилівич відстоював давність і правомірність існування східного обряду та необхідність його дальшого зміцнення й поширення. Дослідники вважають, що саме за це цензор книг в Будапешті Григорій Таркович не дозволив їх видати.

У бібліотеці Ужгородського університету зберігаються два рукописи, один з яких ("Огляд правильного руського теологічного курсу") має навчально-методичний характер.⁴

Особливу увагу слід звернути на цінність іншого рукописного твору І.Базилівича – "Толкование священнаго Литургии..."⁵ Важливим тут є те, що автор звертає увагу на високий рівень культурно-освітнього життя в Україні, зокрема, високо цінує діяльність київського митрополита Петра Могилы, наводячи уривки з його праці "Катехизис"⁶.

Однак І.Базилівич виступає не тільки як відомий церковно-релігійний діяч, а й як (і це головне) засновник історичної науки на Закарпатті. З-під його пера латинською мовою вийшла праця "Короткий нарис фундації Федора Корятовича". Це дослідження – результат багаторічних пошуків автором архівних матеріалів, перша спроба з наукових позицій задовольнити зростаючий інтерес громадськості до історії Закарпаття, показати неспроможність угорської офіційної історіографії сфальсифікувати її. А безпосереднім поштовхом до написання праці було безпідставне намагання трансільванського єпископа графа Ігнатія Баттіані заперечити роль Федора Корятовича як засновника Мукачівського монастиря і те, що він сповідував православ'я (східного) обряду.

Праця складається з шести частин, які опрацьовані у двох книжках. Кожна з частин має свою наскрізну нумерацію сторінок. Перша книжка з трьох частин

була видана в 1799 р., а друга, також з трьох частин, 1804 і 1805 рр.⁷

Перша книга "Короткого нариску" відкривається вступною статтею-рецензією Я.Міллера (Jacobus Ferdinandus de Miller), який дає високу оцінку виконаній І.Базилівичем роботі, ставлячи йому у заслугу те, що вперше історію Мукачівського монастиря пов'язано із світською історією краю. Я.Міллер пише: "Ти дійсно найосвіченіша людина! Ти поставив новий і безсмертний пам'ятник угорської церковної історії. Ти, звичайно, є першим з усіх, кого я знаю, який розпочав освітлювати грецьку ієрархію в Угорщині та пристосував свою працю до смаку поточного століття, яке не дасть тобі, нащадку роду Коритовича, терновий вінок на підставі авторитету достовірних польських письменників, ти виступив проти будь-яких опонентів протилежної думки".⁸ Ісправді, І.Базилівич зумів змалювати загальну картину походження і розселення східних слов'ян і, посилаючись на античні і середньовічні джерела, визнав автохтонність слов'ян на території, яку вони займають. І.Базилівич постійно намагається показати зв'язки закарпатського українського духовенства із східним обрядом, спираючись при цьому на дані давньоруських літописів. Так, наприклад, він наводить обширний переказ про Апостола Андрія, який, за літописами, нібито проповідував християнство серед слов'янського населення древньої Русі і навіть побував на пагорбах майбутнього Києва. Далі І.Базилівич робить цікавий екскурс (хоч і не завжди науково вивірений) в просвітницьку діяльність Кирила і Мефодія у слов'янському світі, звернувши особливу увагу на їх перемогу в утвердженні права слов'ян (болгар, сербів, моравців, русинів) мати власну писемність і відправляти богослужіння слов'янською мовою. Правда, він помилково вважає, що Кирило і Мефодій прибули до Великоморавської держави у 867 р. (замість 865 р.).⁹

Та головним в історичній концепції І.Базилівича є те, що він розглядає давню історію закарпатських русинів не ізольовано, не як окремишого народу, а на тлі історії східного слов'янства, утворення ним давньоруської держави – Київської Русі. В умовах денационалізаторської політики австрійських властей він вважає за необхідне донести до читача відомості про цю слов'янську державу, розказати про її виникнення, розвиток і зміщення. Він віддає належне у державотворчій діяльності Рюрику, Ігорю, Ользі, Святославу. З особливою увагою відзначає діяльність князя Володимира, зокрема його роль у прийнятті Руссю в 988 р. християнства.

Особлива заслуга І.Базилівича полягає в тому, що він ще наприкінці XVIII ст. зрозумів процес формування східних слов'ян в окремі народності. Він, зокрема, говорить про Росію ("Московію", "Russia, Moscovitica"), Білорусію і Україну (Ukraina). Більше того, він виділяє такі регіони українських земель як Галичина (Galicia), Поділля (Podolia), Покуття (Pocutiae).¹⁰ Особливо важливо те, що термін "Україна" він відносить аж до XIII ст.¹¹ І ще в той час, коли не тільки австрійська і угорська, але й російська офіційна історіографія (М.Карамзін, М.Погодін, М.Устрялов) заперечували сам факт існування

українського народу. Та, власне, й на самій українській землі за часів І.Базилівича не вживали термін "Україна". Навіть автор значимого історичного твору "Історія Русів" негативно ставився до понять "Україна", "український", вважаючи, що вони нав'язані польською шляхтою.¹²

І.Базилівич однозначно і ствердно відповів на питання про автохтонність закарпатських русинів. Він пише: "Gentem Ruthnenam cum Slavis, Bulgaris, Serbis, jam ante ingressum septem Ducum Scutharum in Pannoniam, partes Pannoniae inhabitasse, atque suos Episcopos" ("Руський народ із славянами, болгарами, сербами вже перед приходом семи скифських вождів у Паннонію зайняв частини її і мав своїх єпископів").¹³ Давню історію закарпатських русинів І.Базилівич розглядав у тісному взаємозв'язку з історією походження і розселення східних слов'ян, утворенням і розвитком Карпатської Русі. Автор заявив про етнічну спільність русинів Закарпаття і інших східних слов'ян. Він в кінці XVIII ст. нагадував, що там, за Карпатами – Україна і русини є її невід'ємною частиною. Саме на важливість цього висновку вказували відомі українські вчені. Так, академік М.Возняк у 1924 р. писав: "Задумавши дати його (Мукачівського монастиря – Д.Д.) історію, автор глинув на справу ширше і заговорив про культурну злуку Наддніпрянщини".¹⁴ Такої ж думки і чеський вчений, відомий дослідник культури Закарпаття Франтішек Тіхій: "Базилівич указав на те, що підкарпатські русини суть синами славного народу руського, що історія русинів сягає за Карпати в славу давнину князівств руських".¹⁵

Уже сама постановка цих та інших питань наприкінці XVIII століття заслуговує на увагу, оскільки в часи активізації католицизму та денационалізаторської політики австрійських й угорських правлячих кіл розгляд цих питань сприяв пробудженню національної самосвідомості закарпатоукраїнців, утвердженню в них переконання про приналежність до східнослов'янської групи народів.

Важливі проблеми І.Базилівич порушує у другій книзі "Короткого нариску...", яка зміщує 4, 5 і 6-ту частини. Причому, на початку 4-ї частини він знову повертається до тих питань, які вже розглядалися у першій книзі, літаючи, що там вони були висвітлені досить поверхово. Він повідомляє читача, що вже вивчив дарчі грамоти, королівські рішення, папські булли, матеріали спархіяльного архіву і "вдячно береться за працю і продовжує розповідати про події як сприятливі, так і несприятливі".

Однак таку хронологічну непослідовність у викладі матеріалу деякі дослідники, наприклад В.Пронін, мотивують політичними обставинами.¹⁶ Адже в умовах денационалізаторської політики угорських і австрійських властей, яку активно пропитувала офіційна історіографія, І.Базилівич не міг розпочати свою роботу з розгляду історії закарпатських русинів у взаємозв'язку із східними слов'янами. А тому, щоб обминути вільне око цензури, він домігся виходу в світ першої книги, а своєю концепцією історичного розвитку Закарпаття виклав у другій книзі.

Зміст праці І.Базилівича "Короткий нарис..." – це історія литовсько-

руського роду Корятівичів, характеристика діяльності одного з його представників (Федора) в Закарпатті в середині XIV – на початку XV ст. Йому присвячені I-IV глави першої частини. Друга проблема, що розглядається, це історія Мукачівського монастиря та Мукачівської єпархії до 1798 року. І це цілком закономірно, адже дослідник писав свою працю в період середньовіччя, коли церква займала панівне становище в суспільстві. Це був час, коли в руках церкви знаходились освіта і культура. При тому ж Мукачівському монастирі була велика бібліотека з книгами релігійного і світського змісту, що впродовж століть привозилися з різних країн Європи, зокрема з України і Росії. Тому й не дивно, що церковна історія є головним предметом дослідження, але вона значною мірою подається у зв'язку з світською історією.

Автор намагається довести, що Ф.Корятівич прибув на Закарпаття у 1339 році з людиною в кількості 40000 чоловік,¹⁷ а в 1360 році заснував Мукачівський монастир і видав монахам грамоту "Nos Theodorus Keriatovich, Dei Gratia Dux de Munkács Universis et Singulis, tam praesentibus, quam futuris, praesentes visuris" на збирання податків з трьох сіл (Бобовище, Лавки і Росангово).¹⁸ Документально підтверджується, що першим ігуменом монастиря був Лука, про що свідчить грамота угорського короля Матіяша Корвіна 1459 р. А з грамоти Владислава від 1491 р. видно, що першим єпископом Мукачівської єпархії був Іоан. В іншому місці І.Базилевич говорить, що Мукачівське єпископство існувало ще до приходу угорців в Паніонію в 896 р., але документів на підтвердження цього не наводиться. Достовірність грамоти 1360 р. І.Базилевич доводить у чотирьох главах.¹⁹

Другою важливою проблемою, що досліджує автор, є становлення монастиря як осередку культурно-освітнього життя. При ньому була заснована школа, а бібліотека, що поповнювалася впродовж століть, стала справжньою скарбницею духовного життя на Закарпатті. Багато рукописних книг привіз сам Федір Корятівич. Вперше І.Базилевич представив його закарпатцям як народного героя, що поєднав у собі риси доброго господарника, культурно-освітнього діяча, захисника православ'я. Останнє було надзвичайно важливим, оскільки у 1307 р. угорський престол перейшов до рук Карла Роберта, представника династії Анжу і ставленика Риму.

Актуальні проблеми розглядаються і у другій книзі згаданої праці.

Весь 2-й параграф четвертої частини присвячено розгляду історії походження русинів, їх релігії, обрядів. І.Базилевич наводить уривки з творів багатьох візантійських і римських авторів, в яких вони називають східних слов'ян "роси, руси, роксолани". Найбільш вживаним був етнонім "Росс", "Рус", що означає воду або річку. Ім'я "слов'яни" походить від слова "слава" ("Gloŕa"). Займали слов'яни територію між річками Дніпро, Дон і Волга, звідки і розселилися в різні краї.

У 3-у параграфі І.Базилевич намагається показати історію походження етноніму "русин". На його думку, він походить від грецького слова "ρίτηνος", що означає "вільний". Однак відомо, що ця теорія, як і десятки інших, ще й

на сьогодні немає достовірних доказів на підтвердження справжнього походження етноніма "русин".

У 5-у параграфі І.Базилевич ще раз повертається до питання про розселення території історичного Закарпаття і всієї Паніонії. Це свідчить про те, яку велику увагу автор йому приділяв і яким воно було актуальним в кінці XVIII ст. Він пише: "Цей руський народ прийшов також в Угорщину і там правом зброї розмістив свої оселі на розлогих просторах і не вперше ввійшов до неї 886 р. з мадярами, у яких було сім вождів Алм, Елевд, Кунд, Оунд, Тошу, Губ і Тутут, об'єднавшись з мадярами начебто в одне плем'я, вступив в союз із знатними і між першими із нього обиралися старшини королівства, насправді, він заселив ці краї значно раніше, приходячи до них ще з королем Аттіліою"²⁰.

У 5-у параграфі другої глави знаходимо більш широку, ніж в першій книзі, характеристику зростання могутності Київської Русі. Автор на основі давньоруських літописів характеризує найголовніші події у державній і політичній діяльності Олега, Ігоря, Ольги, яка "була першою християнкою між русинами" і "освітила Русь вірою Христа", Св'ятослава, який відзначився своїми військовими походами, розширенням і зміцненням державних кордонів.

У третій главі подаються цікаві відомості з історії таких слов'янських народів, як болгар, серби, хорвати, моравани, чехи.

Глава четверта і п'ята присвячені взаємовідносинам Київської Русі і Візантії. Опис походу Св'ятослава на Болгарію свідчить про те, що І.Базилевич добре знав давньоруські літописи, зокрема "Повість временних літ".

Завершується виклад історії Київської Русі шостою главою, в якій розповідається про прийняття християнства.

Після такої досить детальної характеристики основних етапів історичного розвитку давньоруської держави дослідник переходить до висвітлення історії мукачівської єпархії. Із багатьох питань про релігійні відносини заслуговує на увагу висвітлення боротьби мукачівських єпископів грецького обряду за визволення з-під залежності єгерського єпископату латинського обряду. На основі документів показано гостроту цієї боротьби, від результатів якої залежала орієнтація національної свідомості закарпатських русинів – на схід чи на захід. Кульмінацією боротьби був відкритий спір між мукачівським і єгерським єпископами – І.Брадачем і К.Естергазі. У праці опубліковано повний текст розмови між ними, а також папську буллу від 1771 р., якою канонізовано мукачівське єпископство.²¹ Завершується праця характеристикою благодійної діяльності мукачівського єпископа Андрія Бачинського.

Цінність праці І.Базилевича полягає в тому, що в ній автор наводить важливі історичні документи – десятки грамот і рескриптів угорських королів, папські булли, різні розпорядження мукачівських єпископів тощо. Серед них грамота угорського короля Матіяша від 1 травня 1488р., якою зобов'язано

місцеві власті розглянути скаргу плебана Луки з Мукачівського монастиря про пограбування монахів іванівським плебаном Бенедиктом²², грамота короля Владислава від 31 липня 1491 р., якою зобов'язано всіх священників Мукачева підкорятися мукачівському єпископу.²³

Ряд грамот розкривають окремі аспекти господарського життя. Так, грамотою від 15 березня 1552 р. угорський король дозволяє єпископу побудувати на річці Латориця біля Мукачева один млин²⁴. Іншою грамотою зобов'язано всіх мирян і священників підкорятися єпископу і стягувати податки за давнім звичаєм²⁵. Є декілька грамот, зокрема від 3 липня 1558 і 1569 р., якими угорський король і австрійський імператор звільняють монастир від сплати податків і захищають його від зазіхань з боку місцевих магнатів.²⁶ Ці документи не тільки характеризують моральну атмосферу серед духовенства, але і подають відомості соціально-економічного характеру. Окремі матеріали розкривають боротьбу православного духовенства проти засилля католицизму, що є важливим фактором, оскільки захист релігійних прав у той час був і захистом національної гідності і закарпатоукраїнського населення та його орієнтації на Схід.

У праці І.Базилевича знаходимо також повідомлення про виступи освічених людей того часу за відкриття в Мукачеві "шкіл для публічного добра", які б не тільки давали початкову освіту, але й готували учнів до навчання у школах вищого ступеня, а самі дисципліни поряд із латинською та угорською мовами викладались би рідною мовою. Саме в такому напрямку здійснювали свою церковну і культурно-освітню діяльність чимало мукачівських єпископів. Тому їм присвячено цілі глави у третій частині першої книги "Короткого нарису": М.Ольшавському – 10-11; І.Брадачу – 12; А.Бачинському – 13-14. Цим самим І.Базилевич заклав основи дослідження історії культури Закарпаття. Їх згодом поглибив М.Лучкай, значно розширивши коло "справжніх мужів XVIII ст."

Як представник духовенства, І.Базилевич не міг обійти мовчанкою Ужгородську унію. Правда, укладання "Unione Sacra" ("Священної унії") він датує і 24 квітня 1646р., і 1649р.²⁷ Однак головним є його зауваження з приводу того, що відновлення унії 24 квітня 1646р. було обумовлене трьома вимогами: залишити за собою право вибирати єпископа, мати самостійність у церковних справах і зберігати грецький обряд²⁸. Остання з вимог мала важливе значення, оскільки в обрядах греко-слов'янської церкви були закладені глибокі народні традиції, а їх збереження крило в собі одну із форм протесту проти засилля католицизму і утверджувало духовну культуру, а отже, й національну самобутність.

І.Базилевич стверджує, що унія на Закарпатті впроваджувалася дуже повільно, а становище священників залишалось тяжким. Він наводить лист священників Ужгорода від 15 січня 1652р. до Папи Римського, яким вони повідомляють про прийняття ними унії ще в 1649р. і просять покращити їх статус²⁹. Занепокоєний цим, папський престол живає ряд заходів, а у 1690 р.

призначає єпископом Мукачівської єпархії свого ставленика – грека Й. де Камеліса, який мав виявити причину такого становища. Він переконав Папу, що причинами є бідність духовенства, недостатній рівень його освіти, зокрема незнання латинської мови. Власті не забарились ліквідувати всі перешкоди, і вже 23 серпня 1692 р. імператор Леопольд видав декрет з приводу цього. Виходи уряду, викладені у декреті, були настільки важливими, що І.Базилевич наводить його повний текст³⁰. В ньому визнавалося, що уніатські священники перебувають у становищі кріпаків, землевласники "довлять їх, б'ють і відштовхують мукам". А тому декрет проголошував: "як самі уніати, так і їх церкви, духовні особи та їх майно в усьому нашому апостольському королівстві повинні користуватися такими ж церковними пільгами, правами і привілеями, якими на основі святих канонів і згоди місцевих властей відкрито користуються церкви, духовні особи і маєтки віруючих святої римської церкви католицького обряду". Як показали подальші події, названі заходи виявились ефективними у справі поширення унії.

Разом з тим, слід підкреслити, що наведені в "Короткому нарисі..." І.Базилевича документи і зроблені ним висновки вимагають критичного підходу. Так, вже М.Лучкай у 1843 р. та І.Дулішковиц у 1875 р. відкинули як неправдоподібне його твердження про те, що з Ф.Корятівцем на Закарпатті прибуло 40000 чоловік³¹. М.Лучкай звернув увагу і на ряд інших неточностей у праці І.Базилевича, зокрема на виправлення у грамоті угорського короля Владислава II від 1491 р., не помічене автором, який "завжди звик помилитися в хронології"³². Та найбільш гостра дискусія серед дослідників розгорнулася навколо дати прибуття русько-литовського князя на Закарпаття, якою І.Базилевич вважав 1339 р. Почерпнув він її з польських хронік Я.Длугоша (1415-1480), М.Стрийковського (1547-1582) і М.Кромера (1512-1589), які висловили припущення і про те, що на Закарпатті з 30-х років XIV ст. перебували два Федори Корятівичі. Це повторили і угорські дослідники Я.Турочі у 1488 р., Н.Іштвані (N.Istvanffy) у 1622 р., М.Сент-Івані у 1689 р.³³

Закарпатський історик Т.Легоцький визнавав перебування Ф.Корятівича в краї вже з 1354 р., але документально воно підтверджується указами угорського короля Сигізмунда до Лелеського конвенту від 1398 і 1401 рр., в яких він титулується "Theodorus, dux Podoliae et dominus de Munkacs"³⁴. А в указі від 1414 р. Ф.Корятівич згадується як покійний.³⁵

І.Базилевич наводить текст грамоти, яку Ф.Корятівич нібито дав мукачівському монастирю в 1360 р. на володіння прилеглими селами. Щодо достовірності й автентичності цього документа також точилася тривала наукова дискусія серед учених. Лише в 1906 р. О.Петров разом з палеографом І.Холодьяком довів, що ця грамота є пізнішою підрубкою самих монахів, з допомогою якої вони намагалися довести право на володіння прилеглими до монастиря селами (Бобовице, Лавки, Роснігово), якими вони дійсно володіли раніше на основі достовірної грамоти.³⁶

Особа Ф.Корятівича, обставини, які спонукали його до переселення на

Закарпаття, привертати увагу всіх дослідників, які займалися історією литовсько-руських відносин XIV ст., зокрема російських (М.Карамзін, С.Соловйов), українських (О.Рігельман, Д.Багтин-Камєнський, І.Шараневич, М.Грушевський).³⁷ Про нього ведеться мова в "Вестнике Западной России".³⁸ Однак ясності у дискусію вони не внесли. Додаткові документальні дані опублікували закарпатські дослідники А.Шап³⁹ і В.Гаджега⁴⁰ у 30-х роках, які ще раз підтвердили факт перебування Ф.Коритовича на Закарпатті з кінця XIV ст. до 1414 р. У наш час Л.Войтович написав генеалогію роду Коритовичів⁴¹, а І.Сенько⁴², як і словацький вчений М.Попович⁴³, зробив докладний історіографічний огляд теми.

Як уже зазначалося, праця І.Базилевича написана латинською мовою, що утруднювало ознайомлення з нею широкого кола читачів. Та латинська мова у XVIII ст. ще значною мірою залишалася мовою науки, культури і, передусім, католицької церкви. Із цього приводу відомий закарпатський письменник кінця XIX століття С.Фенцих писав, що в ті часи "той вважався ідіотом, неосвіченою людиною, хто не міг говорити по-латині. Все домашнє, все руське вважалося варварським, а чуже – латина – освітою".⁴⁴

Праця І.Базилевича "Короткий нарис..." насичена значним фактологічним матеріалом і спирається на обширну науково-джерельну базу. Автор використав десятки творів античних, середньовічних візантійських і західноєвропейських істориків, зокрема Матвія Стрийковського, Бельського, Несецького, Стрігера, Кромера, Кожловича, Сент-Івані. Він оперує відомостями з давньоруських літописів, угорських та литовських хронік. Очевидно, на підставі праці польського історика XVI ст. М.Стрийковського "Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі" І.Базилевич говорить про Росію ("Московію"), Білорусію та Україну. В свою чергу, сама праця І.Базилевича стала авторитетним джерелом фактично для всіх закарпатських істориків XIX ст., в тому числі І.Орлая, М.Лучкая та ін. Її широко використав автор першої праці з історії Закарпаття українською мовою – львівський історик Юліан Целевич у 1868р.⁴⁵ Тому "Короткий нарис..." чекає ще докладного аналізу дослідників, а окремі його частини – публікації в перекладі на українську мову.

При всій своєрідності праці та історичної концепції самого І.Базилевича "Короткий нарис..." має привабливе те достоїнство, що заявляє про існування закарпатських русинів як органічної частки східних слов'ян, а отже, українського народу, з його історією та культурними устремліннями.

Головна заслуга І.Базилевича в тому, що він започаткував історичну науку на Закарпатті, обґрунтував концепцію історичного розвитку краю, суттю якої є визнання закарпатських русинів автохтонами, які проживали на цій території ще до приходу угорців і етнічно споріднені із східними слов'янами. Він заклав основу джерельної бази з історії духовної культури історичного Закарпаття, історії церкви та релігійних відносин. Вивчення цієї проблеми стало предметом спеціального дослідження таких представників закарпатської історіографії

як А.Балудняський, І.Кондратович, В.Гаджега, С.Пап та ін. І особливо важливим є той факт, що перший історик Закарпаття розглядав давню історію русинів не ізольовано, не як окремішнього народу, а на тлі історії східного слов'янства, утворення ним давньоруської держави – Київської Русі. В умовах денационалізаторської політики австрійських властей він доніс до читачів відомості з історії держави у єдиноплеменників на Сході, розказав про її розвиток, зміцнення і місце у міждержавних відносинах Європи в IX–XI ст.

Працю І.Базилевича "Короткий нарис..." високо оцінила переважна більшість вчених XIX ст., які займалися історією Закарпаття. Першим це зробив І.Орлай. Відстоюючи національну гідність закарпатських русинів, він 1826р. у статті "О Юго-Западной Руси" наголошував: "Карпаторусские жители имели также своих писателей; я здесь упомяну только о протопугмене монастыря, называемого Горско-Чернецким в городе Мукачеве под Карпатскими горами, Иоанникій Базилевич, который, издал сочинение под заглавием: De religiosis Ruthenis..."⁴⁶ А.Кралицький назвав працю І.Базилевича "изрядным сочинением", а С.Фенцих відзначив, що "без сочинения И.Базилевича мы ничего не знали бы о наших предках, нам была бы неизвестна древняя история нашей епархии".⁴⁷ Західноукраїнський вчений-бібліограф І.Левницький у 1899р. назвав І.Базилевича "першим угро-руським історіографом", і хоч його праця написана латинською мовою, все ж вона "пронизана любов'ю до угро-руського народу і свого часу мала великий вплив на пробудження національного життя в Угорській Русі".⁴⁸ Відомий краєзнавець 20-30-х років XX ст. О.Маркуш відзначив, що "його робота була русинам мотилою подпорою в бою проти затоплення в хвилях мадяризації".⁴⁹ Чеський дослідник історії Закарпаття Ф.Тіхий вважав І.Базилевича "першим будильником" на Закарпатті.

Правда, всі ці автори давали хоч і справедливу, але загальну оцінку праці І.Базилевича. Конкретний фактичний матеріал з неї ввели у науковий обіг тільки М.Лучкая в своїй "Історії карпатських русинів" та І.Дулішківич у "Исторических чертах Угро-Русских". Джерельна база, зокрема грамоти угорських королів, трансільванських князів, константинопольських патріархів, стала предметом особливої уваги російського вченого-слависта О.Петрова. Він високо оцінив І.Базилевича як джерелознавця, але дав йому скромну оцінку як історика. У 1930 р. О.Петров писав: "Базилевич, протопугмен Мукачівський, много лет собирал для него (труда-Д.Д.) материалы, опубликовал в 1799 и потом в 1804 г. множество раз севинных в разных изданиях, а также и совершенно новых документов и, в этом отношении, заслуживает полной признательности потомства. Не имея, однако, никакой научной подготовки, Базилевич не мог справиться с материалом, и его собственные выводы и соображения не стоят на научном уровне даже и того времени".⁵⁰ О.Петров не врахував той факт, що історіографія кінця XVIII ст., в тому числі українська і російська, мала описово-розповідний характер, базуючись не на джерелах, а на матеріалах літописів, їй бракувало наукової

критики. Більш важливу оцінку І.Базилівичу дав його сучасник (Gatzig): "за таку велику кількість документів, що побачили світ, шанувальники історії висловлюють тобі подяку. Подаються матеріали для ґрунтовніших досліджень. Бог дав, що твої починання глибоко шанує народ, і вони спонукають багатьох до подібного".²¹

На жаль, ім'я Базилівича було забуто в радянській час. Єдину статтю, присвячену аналізу наукової спадщини І.Базилівича, опублікував ігумен Мукачівського монастиря Василій (Пронін) у журналі "Православная мысль", що виходив у Празі. Значимість праці "Короткий нарис..." він вбачав в тому, що вона "имела большое значение в развитии церковного и славянского сознания местного населения".²²

Більше про закарпатського історика було відомо в зарубіжній історіографії. Так, відомий угорський вчений Й.Перені в 1957р. відзначив, що І.Базилівич "вперше складає, а потім публікує історичну концепцію", згідно з якою "закарпатські українці проживали на території Угорщини вже під час панування Риму і тоді прийняли християнство".²³ А канадський вчений П.Магочі назвав І.Базилівича "першим вітчизняним підкарпатським істориком".²⁴

Тільки в останні роки в умовах демократизації життя ім'я І.Базилівича повертається до нас, займаючи гідне місце в ряді вчених, церковних та культурно-освітніх діячів Закарпаття, а його перша праця з історії краю – належне місце в українській історіографії. У 1992 р. громадськість Закарпаття вперше вшанувала пам'ять І.Базилівича – товариства "Просвіта" в Ужгороді урочисто відзначило 250-річчя з дня його народження. З'явилися і перші дослідження про його наукову спадщину.²⁵

Отже, "Короткий нарис фундації Федора Корятівича" І.Базилівича є визначною пам'яткою нашої культури взагалі та історичної науки зокрема. Ця праця наріжним каменем лягла в основу закарпатської історіографії, сприяла розвитку історичної науки в цьому краї.²⁶

1.Листок. 1890.-№9.-с. 97-98

2.Imago vitae monasticae. – Cassoviae, 1802. VIII+181, S. 33.

3.Бібліотека Ужгородського національного університету, відділ рукописів і стародруків, №191.

4.Базилівич І. Spesinem recti cursus Theologiti Ruthenici. ("Огляд правильного руського теологічного курсу"). – 64с.//Б-ка УжДУ. Відділ рукописів та стародруків. Інвентарний №2.

5.Базилівич Іоанкій. Толкование священныя Литургии Нового Закона...Здателем Честным Отцем Иоанкием Базилевичем...1815. – 781 с.//Бібліотека Ужгородського національного університету. Відділ рукописів та стародруків. Інвентарний номер 191.

6.Там же. – Часть Г, глава 31. – С. 653-654.

7.Повна назва праці така: Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte Csernek

ad Munkacs, anno MCCCLX. Factae. Exhibens seriem episcoporum greco-catholicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorumdem geliorumque illustrium Virorum astis, e variis Diplomatum, Dekretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatam. Pars prima. Auctore R.P. Ioannicio Basilovits, Ordinis Sancti Basilii Magni, in Vener. Monasterio de Monte csernek ad Munkacs Proto Hegumeno. – Pars I. – С. 1-104; pars II. – С. 1-208; pars III. – С. 1-139. Cassoviae. Ex Typographia Ellingeriana. 1799; Pfrs IV. – С. 1-260. Cassoviae. 1804. – Pars V. – С. 1-93. Cassoviae. 1805. – Pars VI. – С. 1-58. Cassoviae. 1805.

8.Для зручності будемо посилатися на: книга I і книга II.

9.Там же. – Книга I. – С. 4. (Переклад з латинської мови на українську М.Оросю і Й.Баглая).

10. Базилівич І. Короткий нарис... - Частина II. – С. 74.

11. Там же. – Частина I. – С. 4-5, 8-9; Частина II. – С. 74, 77.

12. Там же. – Частина. – С. 4.

13. Див.: Історія Русів. Український переклад І.Драча. –К., 1991. –С. 27.

14. Базилівич І. Короткий нарис... - Частина II. – С. 77-78.

15. Возняк Михайло. Історія української літератури. – Львів, 1924. – Т. III. – С. 122.

16. Тихий Ф. Іоанкій Базилівич – перший єпископ Подкарпатської Русі// Календар "Просвіти". – Ужгород, 1922. – С. 50.

17. Василій (Пронін). Протоігумен Іоанкій Базилівич (1742-1821)// Православная мысль. – Прага, 1957. – С. 45.

18. Базилівич І. Короткий нарис... - Частина I. – С. 9.

19. Там же. – С. 11-13.

20. Там же. – С. 1-15.

21. Там же. – Частина IV-V.

22. Там же. – Частина IV. – С. 197-206.

23. Там же. – Частина I. – С. 19-20.

24. Там же. – С. 21.

25. Там же. – С. 27-28.

26. Там же. – С. 25-26.

27. Там же. – С. 30-32; 35-38.

28. Там же. – Частина I. – С. 83.

29. Там же. – С. 85-86.

30. Там же. – С. 84-86.

31. Там же. – Частина I. Глава XII. – С. 97-103.

32. Лучкай М. Історія карпатських русинів. Т. II, ч. I//НЗМУКС. - № 13. – 1988. – С. 219.; Дулішкович И. Исторические черты Угро-Русских. Тетрадь II. – Унгар, 1875. – С. 10.

33. Лучкай М. Історія карпатських русинів. Т. III.//НЗМУКС. - № 16. – 1990. – С. 220.

34. Див.: Петров А.Л. Древнейшія грамоты по истории карпато-русской церкви и иерархии. 1391-1498 гг. – Прага, 1930. – С. 179-185.

35. Legoczky T. Koriathovics Todor heszeg és 1409 ikipóce//Századok. - Bp., 1893. – P. 109.

36. Петров О. Названа праця. – С. 210.
37. Петров А.Л. О подложности грамоты князя Федора Корятювича 1360 г. Материалы для истории Угорской Руси, III – СПб., 1906.
38. Шаравенч И. История Галицко-Володымирской Руси от найдавніших времен до року 1453. – Львов, 1863. – С. 188, 227; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. IV.- К., 1993. – С. 171-172.
39. Вестник Западной России, историко-литературный журнал. Т. II, кн. VI. – Вильна, 1868. – С. 143, 149-150.
40. Шаш А. Архив привилегированного города Мукачева. 1376-1850 гг. – Мукачево, 1927. – С. 21, 22, 28, 48, 93.
41. Гаджега В. Князь Федор Корятювич и Мараморош/Подкарпатска Русь. – Ужгород, 1930, ч. 1-10; 1931, ч. 1-8.
42. Войтович Л.А. Генезалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. – К. 1993. – С. 170-173.
43. Сенько Іван. Земля з іменем. – Ужгород, 1998. – С. 21-41.
44. Полович Міхал. Перекрочени сторіччя І. Федор Корятювич – русинський войвода. – Пряшів, 1993. – С. 7-25.
45. Листок. – 1892. - №5. – С. 53.
46. Див.; Целевич Улян. Депо за поселення угорської України Русинами и за унию церкви православної угорських Русинів з Римом//Правда – письмо наукове і літературне. – Львів, 1868. - №№35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42.
47. Свенцицкий И.С. Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. – Львов, 1905. – С. 46.
48. Листок. 1892. - №6. – С. 64.
49. Леницький І. Прикарпатська Русь в XIX віці в біографіях і портретах її діячів. – Львів, 1899. – Т. I. – Вып. II. – С. 112.
50. Маркуш А., Ревай Ю. Світло, читанка для 7-8 шк. року народних шкіл. – Прага, 1932. – С. 103.
51. Петров А. Древнейшія грамоты по истории карпато-русской церкви и иерархii 1391-1498 г. – С. 93.
52. Цит. за: Zsathkovics Kálmán. A magyarországi oroszok//Századok. Budapest, 1890. – P. 647.
53. Игумен Василий (Пронин), Протоигумен Иоанникий Базилевич (1742-1821)/Православная мысль. – Прага, 1957. – С. 40.
54. Перенн И. Из истории закарпатских украинцев (1849-1914). – Будапешт, 1957. – С. 18.
55. Магочі Павло Роберт. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948) /Авторизований переклад з англійської. – Ужгород, 1994. – С.21.
56. Данилюк Д.; Баглай Й. Из відстанні двох століть //Закарпатська правда 1988. 21 грудня; Данилюк Д. Перший історик Закарпаття //Там же. 1992. 10 червня.
57. Про це див.: Данилюк Д. Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII - перша половина XX ст. – Ужгород, 1999. – 352 с.